

Grondbezit en uitbatingen ten noord-oosten van Gent tijdens het laatste kwart der 16^e eeuw

DOOR

LIC. ELIE ELIAS

INLEIDING.

We beschikken over nuttige bronnen om een studie te maken over gronduitbating en grondbezit van de acht dorpen ten N.-O. van Gent tijdens de 16e eeuw.

Pas sedert een tiental jaren is men zich volledig gaan wijden aan de studie van de economische structuur van een landbouwstreek.

De bronnen zijn niet van dien aard dat het volstaat deze te kopiëren : zoals P. Deprez het zegt « deze bronnen moeten ontleed en bewerkt worden. »¹

Voor het Vlaams gedeelte van het land, speciaal Oost-Vlaanderen, werden de eerste pogingen om aan de hand van de bronnen de structuur van een bepaald dorp te onderzoeken, door lokale vorsers gedaan.

Baanbrekend werk werd geleverd door M. Bovijn,² die een geslaagde methode ontwierp om de penningkohieren te bewerken. Eveneens van grote waarde is het artikel van J. De Brouwere³ over de sociaal-economische structuur van Haaltert tijdens het laatste kwart van de 16e en volgende eeuwen. Het steunt op de twintigste penningkohieren. Interessant zijn de overzichtelijke tabellen van de grootte van de bedrijven zowel in pacht- als in eigendomsland.

Tegenover de twee genoemde studies is deze van V. Gaublonne⁴ van mindere kwaliteit.

Meer synthetiserend en tevens de grenzen van het strikt regionale plan overschrijdend is het werk van H. E. Van Gelder⁵. Daarin geeft de schrijver een overzicht van de toestand in de Nederlanden op economisch gebied. Terwijl H. E. Van Gelder eerder zoekt naar een verklaring van de gegevens, langs de kohieren om bekomen, heeft P. Deprez in zijn studie over het grondbezit en de uitbatingen te Meigem, de methode van M. Bovijn verder uitgewerkt⁶.

(1) P. DEPREZ. *Uitbatingen en Grondbezit in Meigem. (1571-1587)* Gent, 1956, p. 3.

(2) M. BOVIJN. *Sint-Gillis-bij-Dendermonde in 1571-1672.* — in *Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*. 1950, dl II, p. 89-109.

(3) J. DE BROUWERE. *Demografische en sociaal-economische evolutie van Haaltert.* — in *het Land van Aalst*, jg. 8, 1956, n° 2, p. 49-83.

(4) V. GAUBLONNE. *Het aantal woningen en de naam der gezinsboofden te St. Martens-Lierde ten jare 1571.* — in *Land van Aalst*, jg. 6, 1954, n° 2, p. 116-120.

(5) H. E. VAN GELDER. *Nederlandse dorpen in de 16^e eeuw.* Amsterdam, 1953, p. 1-147.

(6) P. DEPREZ, *op. cit.*, p. 1-20.

Voor de streken buiten Oost-Vlaanderen vermelden we de werken van Prof. J. Ruwet ⁷ voor het Land van Herve en van Y. Delatte ⁸ voor Luik.

Voor al de drie laatst geciteerde werken dienden ons als leidraad voor het hiernavolgend hoofdstuk.

De bronnen welke wij gebruikten zijn van drieërlei aard.

De eerste zijn de kohieren van den vijfden, tienden, twintigsten en hondersten penning ⁹, waarvan de waarde op overzichtelijke wijze werd besproken door A. Cassiman ¹⁰. Bij het bewerken ervan hebben wij, mits enkele aanvullingen, de methode van P. Deprez overgenomen.

De penningskohieren zijn in verschillende kapitels onderverdeeld. In het eerste kapittel «dat zijn de ontroerende goeden die verpacht syn ende...» wordt de pachtgrond aangegeven met vermelding van de pachter, eigenaar, de grootte en aard van de grond, de te betalen taks en soms de ligging van het stuk grond. Steeds wordt het aantal huizen vermeld. Een tweede grote onderverdeling handelt over de grond « door de proprietarissen bezeten... » met de vermelding van de naam van de eigenaars die zelf hun grond uitbaten, met daarbij de oppervlakte en aard van de grond die ze bebouwen. In de volgende kapitels is er sprake van de pachters van tienden, van gekonfiskeerde goederen en van de « afgezeten » van diverse parochies die in een andere grond bezitten. Tenslotte werd voor ieder kohier de totale opbrengst van de taxatie vermeld.

Na de verschillende gegevens én van pacht én van eigendomsgrond op fiches te hebben gebracht, hebben we de namen van de pachters en van de eigenaars, alfabetisch geordend, op lijsten gezet. In een eerste kolom werd voor de pachtgronden naast de pachter, de eigenaar vermeld. terwijl de volgende achtereenvolgens dienden voor het aantal huizen, de grond, (winnend land, meers, weide, bos, hetting) de prijs, de plaats waar de grond gelegen is en tenslotte tot welk van de drie standen (geestelijkheid, adel, boeren) de eigenaars behoren. Voor de eigendomsgronden werd hetzelfde systeem toegepast met uitsluiting van de kolom van de pachter. De aldus bereikte resultaten, als totale oppervlakte van de bebouwde grond, aantal uitbatingen enz. zullen in dit hoofdstuk medegedeeld worden ¹¹.

Wat betreft de kohieren van de 100e penning, ontbreken deze voor de dorpen Destelbergen, Oostakker en Mendonk, en zijn deze voor de dorpen Lochristi, Zaffelare en Zeveneken slechts résumés waar enkel het eindresultaat gegeven wordt ¹². Zij berusten in het Algemeen Rijksarchief te Brussel.

(7) J. RUWET. *l'Agriculture et les classes rurales au Pays de Herve sous l'Ancien Régime*. Luik, 1943.

(8) Y. DELATTE. *Les classes rurales dans la Principauté de Liège au XVIIIe siècle*. Luik, 1945, 33» pp.

(9) De penningkohieren werden uitvoerig besproken in de inleiding.

(10) A. CASSIMAN. *De XXe penningkohieren, een bron van zoekers voor vorsers uit Oost- en West-Vlaanderen*. — in *Oost-Vlaams Verbond van de kringen voor Geschiedenis*. Voorlichtingsreeks n° 10, Gent, 1951.

(11) Een praktisch voorbeeld kan men vinden in de studie van M. Bovijn over Sint Gillis bij Dendermonde in 1571-1572. (*Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen*, 1950, dl II, p. 89-109).

(12) A. R. A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience* n° 618/17 v. Lochristi

Een tweede zeer interessante bron is het denombrement van 1586¹³. Ieder dorp van de Kasselrij moest alsdan aangifte doen van de bezaaide landen¹⁴. Hoewel niet zo nauwkeurig opgemaakt als de penning-kohieren is deze bron van uitzonderlijk belang voor de krisisperiode.

Voor de jaren na de grote crisis van de 16e eeuw zijn we tenslotte ingelicht dank zij de parochierekeningen van de dorpen Lochristi en Oostakker.

Naast deze drie belangrijke bronnen vonden we nog enkele losse stukken als metingen van hofsteden en meersen; zij vormen echter geen geheel.

§ I. Verdeling van de gronden.

De eerste paragraaf van dit hoofdstuk zal gewijd worden aan het onderzoek naar de totale oppervlakte van de acht dorpen, zoals ze in de penning-kohieren voorkomt. Door degenen die de kohieren opgemaakt hebben, werden echter zoveel stukken grond opgegeven zonder nadere specificatie van de uitgestrektheid of aard ervan, dat het onmogelijk is tot juiste gegevens te komen en bepaalde afwijkingen te verklaren.

Een onderscheid zal gemaakt worden tussen de pacht- en eigendomsgronden, met telkens de aanduiding van de aard van de grond.

In de kohieren werd de oppervlakte aangegeven nu eens in roeden, dan eens in gemeten of bunders; gemakkelijks halve werd hier alles tot hectaren herleid.

Destelbergen.

Voor de jaren 1571 en 1574 bedraagt de totale bebouwde oppervlakte respectievelijk 1120 ha en 1140 ha. Zoals in de meeste dorpen van de Kasselrij is de pachtgrond er overwegend.

voor 1471 bedraagt hij 900 ha of 79,03% van de totale oppervlakte.

voor 1574 bedraagt hij 945 ha of 82,98%.

Naargelang van de bodemgesteldheid, is de aard der gronden zeer verschillend.

Destelbergen ligt trouwens in de alluviale streek, en alleen de stroomgronden zijn vruchtbare landbouwgrond, terwijl vooral in de Damvallei meersen, weiden en nat bos aangetroffen worden¹⁵.

— voor de pachtgronden :

	1571	1574
winnend land	799 ha	902 ha

« De masse van de verpachte landen bedraecht... ende de masse van de proprieteyt bedraecht... »

(13) R.A.G. *Fonds Oudburg n° 819* « denombrementen van paarden en koeien ».

(14) R.A.G. *Oudburg n° 819, Desteldonk 3 oktober 1586* « Wij Niklaas van Ackere..., schepenen ende wethouders van de Keure van Desteldonk, verklaren dat nu de tijd bezaait geweest heeft... »

(15) Kaartblad Melle (55, E) p. 8.

meers ¹⁶	30	29
weide	3	2
bos	2	1
heyland ¹⁷	8	10
w.l + weide + meers ¹⁸	58	—
— voor de eigendomsgronden :		
	1571	1574
winnend land	196 ha	165 ha
meers	8	9
bos	12	12
heyland	3	7
weide	—	1
winnend land + meers	1	—

Desteldonk.

De kohieren van de 100^e penning zijn voor dit dorp volledig bewaard ¹⁹.

Voor het jaar 1659 bedraagt de totale oppervlakte 555 ha, verdeeld over 275 ha pachtgrond en 280 ha eigendomsgrond. Percentsgewijze uitgedrukt betekenen die getallen respectievelijk 49,54 en 50,46% der totale oppervlakte.

De volgende jaren geven een gelijkaardige verdeling.

1571 Totale oppervlakte 540 ha
 pachtgrond 245 ha of 45,36%
 eigendomsgrond 295 ha of 54,46%

1574 totale oppervlakte 550 ha
 pachtgrond 253 ha of 46%
 eigendomsgrond 297 ha of 54%

1577 totale oppervlakte 515 ha
 pachtgrond 206 ha of 40%
 eigendom 309 ha of 60%

De eigendomsgrond overheerst hier op de pachtgrond; een verschijnsel dat zich eveneens voordoet in Zeveneken voor het jaar 1574 (cfr. infra). De pachtgronden ²⁰ zijn als volgt verdeeld :

	1571	1574	1577
winnend land	160 ha	211 ha	171 ha
meers	22	14	10
weide	16	7	4

(16) E. VERWIJS en J. VERDAM. *Middelnederlands woordenboek*. 's Gravenhage. Dl IV, col. 1469 e.v. meers: land door water omspoeld, beemd. Meestal liggen de meersen 's winters onder water en zijn van mindere kwaliteit dan de weiden.

(17) Wij hebben liet woord overgenomen uit de kohieren. Het betekent heidegrond.

(18) In verband met de laatste rubriek dient opgemerkt dat het samennemen van winnend land, meers en weide voor vele dorpen in de kohieren voorkomt. Wij waren wel verplicht het zo over te nemen.

(19) A.R.A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience*, n° 618/11.

(20) S.A.G. *XXe benningskohieren*. 19/69.

w.l. + meers	8	9	—
w.l. + weide	15	5	—
w.l. + meers + weide	24	—	20
w.l. + weide + bos	—	7	—
weide + meers	—	—	—
voor de eigendomsgronden : ²¹			
winnend land	237	258	257
meers	28	14	14
weide	30	17	10
bos	0,5	—	100 r.
w.l. + meers + weide	—	8	28

Voor het jaar 1571 is er ca 20% land onbebouwd, dit ten gevolge van het groot aantal meersen en weiden. Dit percentage daalt tot ca 12% van de totale oppervlakte voor de volgende jaren.

Heusden ²².

De totale bebouwbare oppervlakte bedraagt voor de jaren 1569-1572 en 1574 respectievelijk 1011, 1065 en 1020 ha.

De pachtgrond bestrijkt hier ongeveer 2/3° van de totale oppervlakte, zijnde in ha uitgedrukt voor de drie jaren respectievelijk 706 ha, 720 ha en 665 ha of 69,84%, 66,66% en 65,20% der totale oppervlakte.

De eigendomsgronden bedragen respectievelijk 305 ha, 355 ha en 355 ha of 30,16%, 33,34% en 34,80% der totale oppervlakte. Daar Heusden, evenals Destelbergen, in de alluviale streek ligt en de gronden, die ver van de Schelde verwijderd zijn, meestal zeer laag liggen, is het meersen- en weideland hier zeer aanzienlijk.

pachtgrond :		1572	1574
winnend land		263 ha	369 ha
meers		76	84
weide		44	40
bos		2	2
heyland		4	4
w.l. + meers		157	166

Van het pachtland is dus ca 28% onbebouwd, wanneer we van het « winnend land + meers » de helft meers nemen.

Eigendomsgrond : 355 ha		1572	1574
winnend land		139 ha	210 ha
meers		50	49
weide		25	26

(21) S.A.G. *Penningkobieren* : Desteldonk 19/69.

(22) A.R.A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience* n° 618/16.
S.A.G. *Penningkobieren* 38/133, 1571-1574.

bos	42	42
heyland	6	7
w.l. + meers	16	16

Is de onbebouwde grond van het pachtland 28%, dan bereikt de eigendomsgrond het zeer hoog procent van ca 36% der eigendomsgronden.

Voor de totale oppervlakte bedraagt dit ca 31% voor het jaar 1571 en 32,3% voor 1574.

Er is dus ongeveer 1/3° onbebouwd land.

*Lochristi*²³.

Terwijl de vorige dorpen liggen, enerzijds in de alluviale streek (Destelbergen en Mendonk), zijn Lochristi en de andere dorpen als Zeveneken, Zaffelare en Oostakker volledig in de zandstreek gelegen. Dit verschil komt dan ook onmiddellijk tot uiting bij het onderzoek naar de aard der gronden.

Vooreerst de totale oppervlakte :

Voor de jaren 1569, 1572, 1574 en 1577 bedraagt zij respectievelijk 1700 ha, 1745 ha, 1552 ha en 1685 ha.

De pachtgronden en eigendomsgronden :

- in 1569 : 1080 ha pachtland of 63,53% der totale oppervlakte.
620 ha eigendom of 36,47%.
- in 1572 : 1135 ha pachtland of 65,05%.
610 ha eigendom of 34,95%.
- in 1574 : 942 ha pachtland of 61,88%.
610 ha eigendom of 38,12%.
- in 1577 : 1030 ha pachtgrond of 61,12%.
655 ha eigendom of 38,88%.

Ongeveer 3/5° van de totale oppervlakte ligt dus in pachtland. Het wordt hier ingenomen door grote hoeven, die toebehoren aan de Abdij van St. Baafs of aan een adellijke familie.

aard van de grond :

— in het pachtland :

	1572(1135 ha)	1574(942 ha)	1577(1030 ha)
winnend land	1132 ha	937 ha	1026 ha
meers	—	—	—
weide	—	—	—
bos	—	—	—
heyland	3 ha	5 ha	4 ha

— in het eigendomeland :

	1572(610 ha)	1574(610 ha)	1577(655 ha)
winnend land	593 ha	601 ha	647 ha
meers	—	—	—
weide	—	—	—

(23) A.R.A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience*, n° 618/17.
S.A.G. *XX° penningkobieren* 46/164, 1571, 1574, 1577.

bos	15	8	8
heyland	2	1	—

De onbebouwde oppervlakte bedraagt slechts ca 1,2% van de totale. (Heusden 31%. Desteldonk 20% in 1571). De verklaring hiervoor is te vinden in de homogeniteit van de zandige ondergrond. De hoge ligging van de zandgronden, de afwezigheid van de Schelde, sluit het voorkomen van meersen uit. Wegens het ontbreken van stroken zeer vruchtbare grond, zoals de alluviale stroken langs de Schelde te Heusden en Destelbergen, komt er geen goede landbouwgrond voor in Lochristi.

Mendonk ²⁵.

Neemt het dorp in de verdeling van de grond een aparte plaats in, hetzelfde kan gezegd worden van de aard ervan.

De totale oppervlakte bedraagt voor de jaren 1573 en 1579 repek-tievelijk 450 ha en 460 ha.

Kenmerkend is het overwegend aandeel van de pachtgronden.

voor 1573 : 400 ha pachtgrond of 88,89% der totale oppervlakte.
50 ha eigendomsgrond of 11,11%.

voor 1579 : 402 ha pachtgrond of 91,30%.
58 ha eigendomsgrond of 8,7%.

9/10^e van de totale oppervlakte wordt dus door pachtgronden ingenomen.

Een blik op de aard van de gronden :

— voor het pachtland

	1573(400 ha)	1579(402 ha)
winnend land	60 ha	65 ha
meers	267	266
weide	11	8
bos	—	2
meers + weide	55	7
bos + weide	7	—
w.l. + weide	—	4
w.l. + meers	—	50

Slechts 15% van het pachtland wordt als bebouwde grond gebruikt.

— voor het eigendomsland :

	1573(50 ha)	1579(58 ha)
winnend land	16 ha	30 ha
meers	21	14
weide	5	2
meers + weide	8	12

32% van de eigendomsgrond ligt voor het jaar 1573 in winnend land, terwijl voor 1579 het ongeveer 49% bedraagt. Slechts $\frac{1}{4}$ van de totale oppervlakte is voor landbouw geschikt.

Een blik op de kaart toont aan dat grote gedeelten van Mendonk door de S-gronden ingenomen worden. Deze (colluvium) liggen in Mendonk

zeer laag, zijn dus blootgesteld aan overstromingen, en zullen dan ook enkel geschikt zijn voor meersen en weiden ²⁶.

Oostakker ²⁷.

a) De Noordzijde in 1574.

De totale bebouwde oppervlakte bedraagt 784 ha, waarvan de pachtgronden 550 ha uitmaken en de eigendomsgronden 234 ha.

Percentsgewijze uitgedrukt geeft dit resp. 70,15% en 29,85% der totale oppervlakte.

— in het pachtland :	
winnend land	427 ha
meers	12
weide	6
w.l. + meers + weide	105
— in het eigendomsland :	
winnend land	230 ha
meers	4
weide	—

b) De Zuidzijde in 1577.

De totale oppervlakte bedraagt 1252 ha, waarvan 950 ha of 76% der totale oppervlakte ingenomen wordt door de pachtgronden, en 302 ha of 24% der totale oppervlakte door de eigendomsgronden.

— in het pachtland :	
winnend land	929 ha
meers	14
weide	1
w.l. + meers	16
— in het eigendomsland :	
winnend land	296 ha
meers	6
weide	—

De toestand is hier grotendeels gelijk aan die van Lochristi. De onbebouwde oppervlakte bedraagt voor de Noordzijde 11,74% van de totale oppervlakte en voor de Zuidzijde 1,52%. De verklaring die wij voor Lochristi voorstelden, geldt hier ook.

Zaffelare ²⁸.

De totale oppervlakte bedraagt 1360 ha voor het jaar 1569, 1292 ha voor 1571 en 1270 ha voor 1574.

De pachtgronden beslaan, zoals elders eveneens werd vastgesteld, een grotere oppervlakte dan de eigendomsgronden ; zij maken meer dan 2/3 van de totale oppervlakte uit.

(26) Kaartblad Melle, p. 27 « Colluviale gronden »

(27) S.A.G. XXe penningkohieren 30/103, 1574.

(28) A.R.A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience*, n° 618/24

S.A.G. XX° penningkohieren 81/187. 1572-1574.

1569 : 935 ha pachtgrond of 68,75% der totale oppervlakte.

425 ha eigendomsland of 31,25%.

1571 : 845 ha pachtland of 65,35%.

447 ha eigendomsland of 34,65%.

1574 : 805 ha pachtland of 63,38%.

465 ha eigendom of 36,62%.

— in het pachtland onderscheidt men :

	1571(845 ha)	1574(805 ha)
winnend land	571 ha	540 ha
meers	50	46
weide	109	118
bos	7	2
w.l. + meers	108	—
w.l. + weide	—	10
w.l. + bos + weide	—	85

— in het eigendomsland :

	1571(447 ha)	1574(465 ha)
winnend land	402 ha	414 ha
meers	5	1 ha 300r
weide	29	35
bos	11	8
w.l. + meers	—	5
meers + weide	—	7

Onmiddellijk valt het op dat het weidebestanddeel dat van de meersen ver overtreft, iets wat elders nog niet aangetroffen werd. Het pachtland bestaat voor ca 13% uit weide in 1571 en voor ca 15% in 1574; terwijl in het eigendomsland het aandeel van de weiden ca 7% is in 1571 en ca 8% in 1574.

Op het kaartblad merkt men dat de S-gronden (colluviale gronden) rond Zaffelare in groten getale aanwezig zijn. Aangezien in Zaffelare geen overdekt pleistocene gronden (P-gronden) aanwezig zijn, zoals wel het geval is in Mendonk, tevens de colluviale gronden hier doorgaans hoger liggen dan in Mendonk, kan men verklaren dat hetgeen daar voor meers moet dienen, hier als weide kan gebruikt worden ²⁹.

Zeveneken ³⁰.

Het dorp kan wegens zijn bodemgesteldheid (zandstreek, homogene zandgronden) gerangschikt worden bij het type van Lochristi, Oostakker en Zaffelare.

De totale bebouwde oppervlakte bedraagt 753 ha voor 1569, 685 ha voor 1571 en 661 ha voor 1574.

(29) *Kaartblad Melle* : p. 27 « colluviale gronden » : het weidebestanddeel kan mits goede verzorging, uitstekend zijn.

(30) S.A.G. XX° penningkobieren 84/300.

A.R.A. *Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience n° 618/25* (van de 100° penning bezitten we enkel de résumé).

De pachtgronden overschrijden amper de helft van de totale oppervlakte, terwijl voor het laatste jaar (1574) de eigendomsgrond overheerst.

1569 : pachtgrond 395 ha of 52,45% der totale oppervlakte.

eigendom 358 ha of 47,55%.

1571 : pachtgrond 380 ha of 55,48%.

eigendom 305 ha of 44,52%.

1574 : pachtgrond 303 ha of 48,86%.

eigendom 358 ha of 51,14%.

— voor de pachtgrond onderscheidt men :

	1571	1574
winnend land	375 ha	302 ha
meers	—	—
weide	—	—
heyland	—	400 r.
bos	5	400 r.
— voor de eigendomsgrond :		
winnend land	285	345
heyland	10	3
bos	12	12 .

De bebouwbare oppervlakte bedraagt voor 1571 97,81% van de totale en voor het jaar 1574 : 97,88% (Lochristi 99,80% in 1571)

Aansluitend bij de resultaten die we langs de kohieren om bekomen hebben over totale oppervlakte, verhouding pacht-eigendomsgrond, aard van de gronden, zullen we nu een kort overzicht geven van de toestand tijdens de crisisjaren 1586-1587.

Het doel hiervan is de algemeen aanvaarde ernst van de toestand door cijfers in eer klaarder licht te stellen ³¹.

De enige bron waarover wij beschikken is het denombrement van 1586. Daarin werd een opgave verlangd van ieders bezit aan vee en van de grootte van het bezaaide land ³². Deze gegevens dienden door geheel de Kasselrij te worden verstrekt. Niet alle dorpen hebben er echter gehoor aan gegeven. Van de dorpen in deze studie behandeld, voerden slechts Destelbergen, Desteldonk, Heusden, Oostakker, Mendonk en Zaffelare het bevel uit.

Destelbergen.

Voor de oogst van het jaar 1586 wordt melding gemaakt van 55 landbouwers die samen 59 ha koren oogsten. Wegens het ontbreken van nadere gegevens omtrent die landbouwers — er staat niet vermeld of zij pachter of eigenaar of afgezetene zijn — kunnen we geen vergelijking maken met de

(31) N. BRIAVOINNE. *Sur l'Etat de la population, des manufactures...* - in *Mémoires couronnés de l'Académie royale des sciences et belles - lettres de Bruxelles*. Dl 14, 1838-1840 p. 7 « Dans les campagnes des fermes sous culture; dans les villes des rues en Fières sans habitants. »

(32) H.E. VAN GELDER. *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw*. Amsterdam, 1953, p. 61.

jaren 1570-1577. Het getal 59 ha is echter zeer veelzeggend, én in verhouding tot de bebouwde oppervlakte van de vorige jaren én te horen aan de commentaar van de opstellers van het stuk « Edele ende weerde heren... en zullen ghene middelen hebben omme deze toekomstende lente laueur ofte culture te doene... biddende goet regard te nemen ende dat de voorsch(even) bezaaidhede... also maer stoppelvrugt, van ghenen weerde... »³³.

Desteldonk.

Voor het jaar 1586 werden 60 ha bezaaid door 51 landbouwers. Een zeer duidelijke beschrijving wordt gegeven van de toestand van de meersen « nopende meerschen gemaait zeer weinig want al meerschen poelen zijn, 4500 tot 4800 r. (7 ha) »³⁴.

Vergelijkt men deze cijfers met de gegevens van de penningkohieren dan zien we dat er van de totale oppervlakte in 1571 slechts 20% niet geschikt is om te bebouwen, terwijl in 1586 slechts ca 11% bebouwd werd, wanneer men de oppervlakte neemt zoals ze vermeld staat in de kohieren.

Een telling van de oogst van het jaar 1587 vermeldt reeds 70 ha koren en 10 ha maameers³⁵.

*Heusden*³⁶.

In het jaar 1587 werden slechts 64 ha bezaaid, terwijl 34 ha hooimeers vermeld zijn.

Vergeleken bij de jaren 1571-1574 waar de bebouwde oppervlakte 2/3° van de totale bedroeg is deze van het jaar 1587 slechts 6% van de totale.

Oostakker.

Interessante inlichtingen vindt men voor Oostakker, waar naast de cijfers, uitvoerige commentaar nopens de toestand van het dorp zonder onderscheid tussen noord- en zuidzijde gegeven wordt.

In het jaar 1586 werden 110 ha bezaaid. De kohieren geven voor de noord- en zuidzijde samen een oppervlakte van ca 2000 ha.

De thans bezaaide oppervlakte bedraagt dus niet meer dan 5,2% van de totale. Er dient opgemerkt dat het dorp, nabij Gent gelegen, last onder-vond van de soldaten. Meermaals werden troepen gemeld die om een logement zochten. Daarmede ging dan gepaard het plunderen van al wat hen dienstig kon zijn. Zij richtten veel schade aan de oogst, enige bron van inkomen³⁷. Voor het jaar 1585 wordt melding gemaakt van 25 ha

(33) R.A.G. *Oudburg* n° 819, Destelbergen, 29 december 1586.

(34) R.A.G. *Oudburg* n° 819, Desteldonk, 26 oogst 1586.

(35) R.A.G. *Oudburg. Desteldonk*, n° 819. 3 oktober 1587.

(36) R.A.G. *Oudburg. Heusden*, n° 819. 16 september 1587.

(37) R.A.G. *Fonds Oudburg, Oostakker* 1586.

« Wij certifieren dat...ende diversche huizen bevonden anders niets etende dan surkele ende andere groene kruiden ende meestendeel gheen bezaaidhede hebbende dan levende op Godts gratie... bovendien aan den leghen waehens. daarbij gelo-

bezaaid land³⁸. De meersen werden door de overstromingen volledig vernietigd « ende wat gemaait was is met den vloet ende opwatere weggedreven. »

*Mendonk*³⁹.

De kohieren hebben voor de jaren 1578 en 1579 slechts $\frac{1}{4}$ landbouwgrond opgegeven, de rest waren meersen, waarover in het denombrement niet gesproken wordt. Lagen zij eveneens onder water?

De oogst van het jaar 1586 bracht 11 ha voort. In 1579, volgens de XX° penningskohieren, bedroeg het winnend land in pacht- en eigendomsgrond samen 95 ha. De toestand bleef in 1587 onveranderd.

*Zaffelare*⁴⁰.

Er werden in 1585 73 ha bezaaid. In vergelijking met de toestand van het jaar 1574, waar ca 950 ha bebouwd land waren of 74% der totale oppervlakte, werd in 1585 nog geen 6% van de totale oppervlakte (volgens 1574 berekend) bezaaid. In 1586 werden slechts 68 ha bezaaid.

Deze gegevens schetsen op een scherpe wijze de ernst van de crisis tijdens de jaren 1585-1586. Het contrast komt goed tot uiting bij een vergelijking van de bebouwde oppervlakte — we bedoelen hiermede enkel het winnend land — van de jaren 1571-1574 en deze van 1585-1586. Voor deze dorpen, waarvan wij voor beide perioden gegevens hebben, is de toestand als volgt :

In Destelbergen is in 1586 nog 5,9% van 1571 bebouwd.

			5,5% van 1574.
Desteldonk	1586	15,11%	van 1571.
		12,79%	1574.
		14,01%	1577.
Heusden	1587	15,92%	1571.
		11,05%	1574.
Mendonk	1586	14,47%	1573.
		11,57%	1579.
Zaffelare	1585	7,5 %	1571.
		7,51%	1574.

Hetzelfde denombrement licht ons in over de toestand in de andere dorpen van de Kasselrij. Een vergelijking daarmede doet ons besluiten

gieert de revolterende walen trekkende door Ghent uit quartieren van Brugghe. Hebben daarbij nog andere compagnies gelogierd en bovendien van de soldaten van de Castele zijn de arme prochianen berooft van de soldaten van huerlieden cost, huerlieden dueren opengebroken ende geweldelijck der lieden huuzen aan stukken trekkende ende hanten bomen, plantsoenen kappen ende ander haut so dat d'arme landtsman niet en behoudt... »

(38) R.A.G. *Oudburg, Oostakker 1585.*

« Vrezende de soldaterije en de voorts, comende daghelijcks in den oogst 1585 de soldaten van den Castele... zo dat de landtslieden niet vele van huerlieden vrugten gehad hebben... »

(39) R.A.G. *Oudburg, Mendonk n° 819, jaren 1586-1587.*

(40) R.A.G. *Oudburg, Zaffelare n° 820, j^o 1586.*

verschillen van streek tot streek. In de vruchtbare polderstreek zal men middelmatige bedrijven noemen wat de landbouwers uit de zandstreek als zeer grote zouden aanzien. Wij maakten onderscheid tussen bedrijven van kleiner dan 100 r., van 100 r. tot 1 ha, van 1 tot 3 ha, van 3 tot 5 ha, van 5 tot 10 ha, van 10 tot 15 ha, van 15 tot 20 ha, van 20 ha en meer.

Tot 5 ha mogen we spreken van dwergbedrijven, zeker in het centrum van de zandstreek. Van 5 tot 10 ha spreekt men van kleine uitbatingen. De middelmatige bedrijven liggen tussen de 10 en 15 ha. De grote bedrijven treft men aan boven de 15 ha. In dit verband willen wij er op wijzen dat deze tussen de 15 en 20 ha zeer weinig in aantal zijn, doch dat pas boven de 20 ha relatief talrijke bedrijven worden aangetroffen, in overwegende mate pachthoeven. Delatte spreekt van uitzonderlijke bedrijven boven de 30 ha⁴⁹; hier mag de grens verschoven worden tot 40 ha.

De resultaten van de 100° penningkohieren zullen, voor zover we ze hebben, bij de andere resultaten van 1571, 1574 en 1577 medegedeeld worden, echter zonder commentaar erop te geven, aangezien slechts twee dorpen volledig gekend zijn.

DE GEGEVENS.

*Uitbatingen te DESTELBERGEN in 1571*⁵⁰.

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		—	—	3	3
van 100-673 r	(1 ha)	14	4	30	48
673-2019	(3 ha)	23	16	13	52
2019-3365	(5 ha)	5	5	5	15
3365-6730	(10 ha)	6	5	7	18
6730-10095	(15 ha)	7	4	3	14
10095-13460	(20 ha)	2	2	—	4
meer dan 20 ha		15	7	—	22
Totaal		72	43	61	176

in 1574⁵¹

min dan 100 r		—	—	3	3
van 100-673 r	(1 ha)	12	3	10	25
673-2019	(3 ha)	16	5	4	25
2019-3365	(5 ha)	8	1	1	10
3365-6730	(10 ha)	6	2	3	11
6730-10095	(15 ha)	2	1	1	4
10095-13460	(20 ha)	—	—	—	—
meer dan 20 ha		15	5	—	20
Totaal		59	17	22	98

(49) Y. DELATTE. *Les classes rurales dans la Principauté de Liège*, p. 148.

(50) S.A.G., XX° penningkohieren n° 17/65.

(51) S.A.G., XX° penningkohieren n° 17/65.

*Uitbatingen te DESTELDONK in 1569*⁵².

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		6	1	2	9
van 100-673 r	(1 ha)	7	6	29	42
673-2019	(3 ha)	7	6	24	37
2019-3365	(5 ha)	2	1	9	12
3365-6730	(10 ha)	2	2	14	18
6730-10095	(15 ha)	—	—	1	1
10095-13460	(20 ha)	—	—	2	2
meer dan 20 ha		1	—	—	1
	Totaal	25	16	81	122

in 1572⁵³

min dan 100 r		1	—	17	18
van 100-673 r	(1 ha)	2	2	24	28
673-2019	(3 ha)	5	24	35	64
2019-3365	(5 ha)	—	9	10	19
3365-6730	(10 ha)	—	19	16	35
6730-10095	(15 ha)	—	6	3	9
10095-13460	(20 ha)	—	1	—	1
meer dan 20 ha		1	—	—	1
	Totaal	9	61	105	175

in 1574⁵⁴

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		1	—	16	17
van 100-673 r	(1 ha)	2	4	26	32
673-2019	(3 ha)	4	28	42	74
2019-3365	(5 ha)	—	11	9	20
3365-6730	(10 ha)	1	19	18	38
6730-10095	(15 ha)	—	7	2	9
10095-13460	(20 ha)	—	1	—	1
meer dan 20 ha		1	2	—	3
	Totaal	9	72	113	194

in 1577

min dan 100 r		—	—	16	16
van 100-673 r	(1 ha)	1	3	30	34
673-2019	(3 ha)	3	21	43	67
2019-3365	(5 ha)	2	16	12	30
3365-6730	(10 ha)	—	13	19	32
6730-10095	(15 ha)	—	7	2	9
10095-13460	(20 ha)	—	1	1	1
meer dan 20 ha		1	2	—	3
	Totaal	7	63	122	192

(52) A.R.A.B. Fonds Papiers d'Etat et de l'Audience n° 618/11.

(53) S.A.G. XX° penningkohieren n° 19/69.

(54) S.A.G. XX° penningkohieren n° 19/69.

*Uitbating te HEUSDEN in 1569*⁵⁵

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		1	—	11	12
van 100-673 r	(1 ha)	15	12	47	74
673-2019	(3 ha)	7	15	28	50
2019-3365	(5 ha)	3	8	4	15
3365-6730	(10 ha)	1	9	4	14
6730-10095	(15 ha)	2	7	—	9
10095-13460	(20 ha)	6	3	—	9
meer dan 20 ha		3	2	—	5
	Totaal	38	56	94	188

in 1572⁵⁶

min dan 100 r		1	—	10	11
van 100-673 r	(1 ha)	5	13	50	68
673-2019	(3 ha)	7	15	33	55
2019-3365	(5 ha)	—	10	5	15
3365-6730	(10 ha)	6	8	6	20
6730-10095	(15 ha)	1	8	1	10
10095-13460	(20 ha)	—	2	—	2
meer dan 20 ha		3	3	3	9
	Totaal	23	59	108	190

in 1574⁵⁷

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		2	—	12	14
van 100-673 r	(1 ha)	5	13	50	68
673-2019	(3 ha)	7	15	28	50
2019-3365	(5 ha)	1	9	7	17
3365-6730	(10 ha)	2	9	5	16
6730-10095	(15 ha)	3	8	1	12
10095-13460	(20 ha)	1	2	—	3
meer dan 20 ha		3	3	3	9
	Totaal	24	59	106	189

*Uitbatingen te LOCHRISTI in 1572*⁵⁸

min dan 100 r		—	1	13	14
van 100-673 r	(1 ha)	7	11	59	77
673-2019	(3 ha)	14	41	63	118
2019-3365	(5 ha)	7	25	22	54
3365-6730	(10 ha)	6	35	19	60
6730-10095	(15 ha)	4	9	7	20

(55) A.R.A.B. Fonds d'Etat et de l'Audience n° 618/16.

(56) S.A.G. XX° penningkohieren n° 38/133.

(57) S.A.G. XX° penningkohieren n° 38/133.

(58) S.A.G. XX° penningkohieren n° 46/164. hic

10095-13460	(20 ha)	2	3	2	7
meer dan 20 ha		9	11	3	23
	Totaal	49	136	188	373

in 1574

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		2	—	16	18
van 100-673 r	(1 ha)	3	5	53	61
673-2019	(3 ha)	5	38	60	103
2019-3365	(5 ha)	5	19	24	48
3365-6730	(10 ha)	10	34	15	59
6730-10095	(15 ha)	1	8	3	12
10095-13460	(20 ha)	2	3	2	7
meer dan 20 ha		9	6	3	18
	Totaal	37	113	176	326

in 1577

min dan 100 r		2	1	18	21
van 100-673 r	(1 ha)	6	4	78	88
673-2019	(3 ha)	10	35	74	119
2019-3365	(5 ha)	6	33	25	64
3365-6730	(10 ha)	8	36	11	55
6730-10095	(15 ha)	1	12	3	16
10095-13460	(20 ha)	3	7	2	12
meer dan 20 ha		10	6	3	19
	Totaal	46	134	214	394

*Uitbatingen te MENDONK in 1573*⁵⁹

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		2	1	8	11
van 100-673 r	(1 ha)	1	2	3	6
673-2019	(3 ha)	5	3	2	10
2019-3365	(5 ha)	1	1	2	4
3365-6730	(10 ha)	—	2	—	2
6730-10095	(15 ha)	—	—	—	—
10095-13460	(20 ha)	—	—	—	—
meer dan 20 ha		1	1	—	2
	Totaal	10	10	15	35

in 1579

min dan 100 r		1	—	4	5
van 100-673 r	(1 ha)	2	—	6	8
673-2019	(3 ha)	2	7	5	14
2019-3365	(5 ha)	—	2	2	4
3365-6730	(10 ha)	—	3	—	3

6730-10095	(15 ha)	—	—	—	—
10095-13460	(20 ha)	—	—	—	—
meer dan 20 ha		1	—	—	1
	Totaal	6	12	17	35

*Uitbatingen te OOSTAKKER N z. In 1574*⁶⁰

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		9	—	14	23
van 100-673 r	(1 ha)	13	2	44	59
673-2019	(3 ha)	12	7	34	53
2019-3365	(5 ha)	3	8	13	24
3365-6730	(10 ha)	14	12	11	37
6730-10095	(15 ha)	—	3	2	5
10095-13460	(20 ha)	—	3	—	3
meer dan 20 ha		—	4	2	6
	Totaal	51	39	120	210

OOSTAKKER Zz. in 1577

min dan 100 r		3	—	4	7
van 100-673 r	(1 ha)	4	—	22	26
673-2019	(3 ha)	6	11	21	38
2019-3365	(5 ha)	1	5	5	11
3365-6730	(10 ha)	2	11	9	22
6730-10095	(10 ha)	1	2	—	3
10095-13460	(20 ha)	1	2	1	4
meer dan 20 ha		2	5	1	8
	Totaal	20	36	63	119

*Uitbatingen te ZAFFELARE in 1571*⁶¹

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		1	—	11	12
van 100-673 r	(1 ha)	17	10	54	81
673-2019	(3 ha)	9	25	52	86
2019-3365	(5 ha)	6	18	14	38
3365-6730	(10 ha)	2	24	13	39
6730-10095	(15 ha)	1	4	1	6
10095-13460	(20 ha)	—	3	3	6
meer dan 20 ha		6	10	—	16
	Totaal	42	94	148	284

in 1574⁶²

min dan 100 r		2	—	16	18
van 100-673 r	(1 ha)	15	12	51	78

(60) S.A.G. XX° penningkohieren n° 30/103.(61) S.A.G. XX° penningkohieren n° 81/287.

(62) id.

673-2019	(3 ha)	9	22	41	72
2019-3365	(5 ha)	2	15	24	41
3365-6730	(10 ha)	4	25	13	42
6730-10095	(15 ha)	2	5	6	13
10095-13460	(20 ha)	—	1	—	1
meer dan 20 ha		8	10	—	18
	Totaal	42	90	151	283

Uitbatingen te ZEVENEKEN in 1571 ⁶³

		pacht	gemengd	eigendom	totaal
min dan 100 r		2	—	5	7
van 100-673 r	(1 ha)	11	4	41	56
673-2019	(3 ha)	14	30	53	97
2019-3365	(5 ha)	2	26	13	41
3365-6730	(10 ha)	4	17	9	30
6730-10095	(15 ha)	2	8	—	10
10095-13460	(20 ha)	—	—	—	—
meer dan 20 ha		2	1	—	3
	Totaal	37	86	121	244

in 1574

min dan 100 r		—	—	9	9
van 100-673 r	(1 ha)	8	5	44	57
673-2019	(3 ha)	10	37	47	94
2019-3365	(5 ha)	3	22	19	44
3365-6730	(10 ha)	5	19	10	34
6730-10095	(15 ha)	—	5	1	6
10095-13460	(20 ha)	—	2	—	2
meer dan 20 ha		2	1	—	3
	Totaal	28	91	130	249

Uit deze gegevens kunnen we onmiddellijk het overwegend aantal dwergbedrijven van min dan 1 ha en van min dan 5 ha afleiden. Deze vaststelling geldt niet alleen voor de acht besproken dorpen; ook voor andere streken werd eenzelfde vaststelling gedaan.

De Roeck stelt vast dat thans in het Land van Waas meer dan 88% der ondernemingen kleiner zijn dan 5 ha, en 63% kleiner zijn dan 1 ha ⁶⁴.

J. De Brouwere bekwam voor Haaltert in het Land van Aalst 59% der ondernemingen kleiner dan 1 ha ⁶⁵.

De cijfers liggen niet zo hoog in de acht dorpen ten N.-O. van Gent. Voor het jaar 1571 bekwamen we 76,64% der ondernemingen kleiner dan 5 ha en 29,61% kleiner dan 1 ha.

(63) S.A.G. XX° penningkohieren n° 84/300.

(64) M. DE ROECK. *Het Land van Waas en Boom*. - in Tijdschrift van de Belgische vereniging voor aardrijkskundige studies. Dl XI, 1941, p. 169.

(65) J. DE BROUWERE, *op. cit.*, p. 78.

Beschouwen we de resultaten van de dorpen afzonderlijk :

1572	<i>Bedrijven minder dan 1 ha</i>	<i>Bedrijven minder dan 5 ha</i>
Destelbergen	51 of 28,9 %	118 of 67,04%
Desteldonk	46 of 26,28%	129 of 85,14%
Heusden	79 of 41,57%	149 of 78,42%
Lochristi	91 of 24,38%	263 of 70,50%
Zaffelare	93 of 32,74%	217 of 76,40%
Zeveneken	63 of 25,81%	201 of 82,37%
Mendonk in 1573	17 of 48,57%	31 of 88,57%
Oostakker in 1574	82 of 34,95%	159 of 73,25%
in 1577	33	82

De meeste van de bedrijven onder de 5 ha werden uitgebaat door de eigenaars-gebruikers⁶⁶, zoals het overzicht per dorp duidelijk aantoonst.

	<i>Pachtbedrijven min dan 5 ha.</i>	<i>Eigendomsgronden min dan 5 ha.</i>
Destelbergen	42	51
Desteldonk	8	86
Heusden	13	98
Lochristi	28	157
Zaffelare	33	131
Zeveneken	29	112
Totaal	153	635
Mendonk (1573)	9	15
Oostakker (1574)	37	105

Een tweede categorie vormen de bedrijven van 5 tot 10 ha. De scherpe daling is reeds waar te nemen eenmaal de 3 ha overschreden zijn. De curve daalt nog verder naar 10 ha voor de meeste dorpen, uitgezonderd voor Desteldonk (1572) en Destelbergen (1572) in het eigendomsland, voor Desteldonk Destelbergen en Zeveneken in het pachtland; terwijl voor beiden samen van 5 tot 10 ha een lichte stijging is vast te stellen voor de meeste dorpen in 1571, uitgezonderd voor Zeveneken. Het gemiddelde van de bedrijven zowel in pacht- als in eigendomsland bedraagt voor de zeven dorpen voor het jaar 1571 (Oostakker werd niet medegerekend) 12,65% van de bedrijven. Voor het jaar 1574 (Mendonk niet meegerekend) bedraagt het gemiddelde 14,04% der ondernemingen. Per dorp heeft men de volgende onderverdeling :

Bedrijven tussen 5 en 10 ha.

	1571	1574
Destelbergen	18 of 10,22%	11 of 6,24%
Desteldonk	35 20%	38 19,5 %
Heusden	20 10,52%	16 8,41%
Lochristi	60 16,08%	59 18,09%

(66) P. DEPPEZ, *op. cit.*, p. 14-15.

Oostakker	2	5,71%	—	
Mendonk	—		37	17,61%
Zoffelare	39	13,73%	42	17,61%
Zeveneken	30	12,29%	34	13,06%

P. Deprez stelt het verdwijnen van de bedrijven boven de 5 ha in het eigendomsland vast voor Meigem in de Heerlijkheid Nevele⁶⁷. Dat dit hier het geval niet is tonen de onderstaande cijfers voor het jaar 1571.

Bedrijven in :	pacht	gemengd	eigendom
Destelbergen	6	5	7
Desteldonk	—	19	16
Heusden	6	8	6
Lochristi	6	35	19
Zaffelare	2	24	13
Zeveneken	4	17	9

Hier komen wel de gemengde bedrijven op de eerste plaats, (108) doch de bedrijven in eigendom uitgebaat halen het verre op de pachtbedrijven, respectievelijk 70 en 24.

Een mogelijke verklaring daarvoor ligt in de afbrokkeling van de grote domeinen voor en tijdens de 16e eeuw. Deze waren vooral het bezit van de abdijen St. Baafs en St. Pieters.

Een in alle acht dorpen waar te nemen daling zien we in de bedrijven van 10 tot 15 ha. « middelmatige bedrijven » genaamd. Voor het jaar 1571 bedraagt het gemiddelde van deze bedrijven slechts 4,27% van het totale aantal uitbatingen en slechts 3,51% voor het jaar 1574, verdeeld als volgt :

Bedrijven tussen 10 en 15 ha

	1571		1574	
Destelbergen	14 of	7,95%	4 of	4,08%
Desetdonk	9	5,14%	9	4,64%
Heusden	10	5,26%	12	6,34%
Lochristi	20	5,36%	12	3,68%
Mendonk	geen (1573)		—	
Oostakker	—		5	2,33%(n.z.)
Zaffelare	6	2,11%	13	4,57%
Zeveneken	10	4,09%	6	2,40%

De verhouding pacht in het :

	pacht-		gemengd		eigendomsland	
	1571	1574	1571	1574	1571	1574
Destelbergen	7	2	4	1	3	1
Desteldonk	—	—	6	7	3	2
Heusden	1	3	8	8	1	1
Lochristi	4	1	9	8	7	3
Zaffelare	1	2	4	5	1	6
Zeveneken	2	—	8	5	—	1
Totaal	15	8	39	34	15	14

(67) P. DEPREZ, *op cit.* p. 14

Evenals voor deze tussen 5 en 10 ha, stellen we hier een overwicht vast van de gemengde bedrijven voor de twee jaren; evenwicht tussen pacht- en eigendomsbedrijven voor 1571; voor 1574 overheersing van de eigendomsbedrijven. In Mendonk treft men er geen aan tussen de 10 en 15 ha.

De bedrijven vanaf 15 ha kunnen onder de grote gerangschikt worden. Het valt op hoe weinig exploitaties er tussen 15 en 20 ha bestaan; over gans de lijn is een vermindering waar te nemen.

Bedrijven tussen 15 en 20 ha :

	1571	1574	1577
Destelbergen	4	geen	—
Desteldonk	1	1	1
Heusden	2	3	1
Lochristi	7	7	12
Mendonk	—	geen	geen
Oostakker	—	3	4
Zaffelare	3	1	—
Zeveneken	geen	2	—
Totaal	17	17	17

De verhouding pacht-gemengd-eigendomsland is als volgt voor de jaren 1572-1574 :

	pacht		gemengd		eigendom.	
	1571	1574	1571	1574	1571	1574
Destelbergen	2	—	2	—	—	—
Desteldonk	—	—	1	1	—	—
Heusden	—	1	2	2	—	—
Lochristi	2	2	3	3	2	2
Mendonk	—	—	—	—	—	—
Oostakker	—	—	—	—	—	—
Zaffelare	—	—	3	1	3	—
Zeveneken	—	—	—	2	—	—
Totaal	4	3	11	9	5	2

Zoals voor de bedrijven tussen 5 en 10 ha, 10-15 ha is er opnieuw een overwicht van de gemengde, maar ditmaal een vermindering van de eigendomsbedrijven.

Gaan we onmiddellijk over tot de bedrijven groter dan 20 ha, dan stellen we een plotse vermeerdering vast in het pachtland en in het totaal.

Bedrijven groter dan 20 ha.

	1571	1574	1577
Destelbergen	22	20	—
Desteldonk	1	3	3
Heusden	9	9	—
Lochristi	23	13	19
Mendonk	—	2(1573)	—
Oostakker	—	6(N.z.)	8(Z.z.)

Zaffelare	16	18	—
Zeveneken	3	3	—
Totaal	74	79	30

In de eigendomsgrond zijn slechts twee dorpen waar eigendomsbedrijven boven de 20 ha bestaan, nl. Lochristi en Heusden.

	Pacht		gemengd		eigendom	
	1572	1574	1572	1574	1572	1574
Destelbergen	15	15	7	5	—	—
Desteldonk	1	1	—	2	—	—
Heusden	3	3	3	3	3	3
Lochristi	9	9	11	6	3	3
Mendonk	—	1	—	1	—	—
Oostakker	—	—	—	4	—	2
Zaffelare	6	8	10	10	—	—
Zeveneken	2	2	1	1	—	—
Totaal	36	39	32	28	6	6

De evolutie van de bedrijven toont een duidelijke achteruitgang van de eigendomsbedrijven en een overwicht van de gemengde. Eenmaal de 15 ha voorbij hebben de pachtbedrijven de overhand op de geleidelijk aan verdwijnende eigendomsbedrijven.

1571	pacht	gemengd	eigendom.
min dan 5 ha	153	—	635
van 5 tot 10 ha	24	108	70
10 — 15	15	39	15
15 — 20	4	11	5
meer dan 20 ha	36	32	6

Het aandeel van de boerenstand in die grote bedrijven is zeer miniem; de adel en de geestelijke instellingen zijn er bezitters van. Hebben de boeren dan toch enkele grote exploitaties dan zijn het gewoonlijk vier tot vijf families samen die een pachthoeve bezitten en in pacht uitgeven.

Een blik op die grote exploitaties zal de belangrijkheid en het aandeel ervan in het totaal van de gronden aantonen.

*Destelbergen*⁶⁸.

1571 : 15 exploitaties gaande van 22 tot 75 ha. Samen bedragen zij 430 ha of 47,77% der pachtgronden; 9 exploitaties zijn in handen van de adel, 1 behoort toe aan een kerkelijke instelling. De 5 overige zijn in handen van verschillende landbouwgezinnen.

1574 : 15 pachthoeven gaande van 20 tot 85 ha, met een gemeenschappelijke oppervlakte van 600 ha of 61,07% der pachtgronden. De verdeling blijft zoals in 1571.

*Desteldonk*⁶⁹.

1571 : 1 pachthoeve boven de 20 ha, 35 ha groot of 14,32% der pacht-

(68) S.A.G. XX° *penningkobieren* 17/65.

(69) S.A.G. XX° *penningkobieren* 19/69.

gronden, toebehorend aan de adel. Zelfde toestand voor 1574 en 1577.

Heusden ⁷⁰.

1571 : 3 pachthoeven gaande van 22 tot 40 ha, met een uitgestrektheid van 95 ha samen of 13,88% der pachtgronden. Een pachtgoed behoort toe aan de adel, de rest aan landbouwers. 3 hoeven in eigendom, samen 160 ha groot of 45,07% der eigendomsgronden.

Zelfde verhouding voor 1574.

Wie baat die hoeven in eigendom uit?

Eén hoeve staat op naam van een adellijke familie ; in hoever ze er permanent op woont of slechts een gedeelte van het jaar doorbrengt, konden wij niet uitmaken.

Aan het Klooster van Nieuwenbos, op het grondgebied Heusden is een grote hoeve verbonden; de kohieren spreken van de « Abdesse van Nieuwenbos » als eigenares; tevens wordt de hoeve in het eigendomsland vermeld. De derde hoeve wordt door een landbouwer uitgebaat.

Lochristi ⁷¹.

1572 : 9 pachthoeven met een gemeenschappelijke oppervlakte van 443 ha of 39,03% der pachtgronden; daarvan behoren 315 ha toe aan geestelijke instellingen en 86 ha aan landbouwers. Vijf pachthoeven zijn bezit van de Abdij St. Baafs ⁷². De hofsteden in eigendom uitgebaat zijn bezit van plaatselijke landbouwers.

1574 : 9 pachthoeven of samen 377 ha, wat 40,02% der pachtgronden uitmaakt. Daarvan behoren 312 ha aan geestelijke instellingen. De 3 eigendomsbedrijven beslaan samen 99 ha of 16,19% der eigendomsgronden.

Geen verandering voor 1577.

Mendonk ⁷³.

1573 : 1 bedrijf in het pachtland, toebehorend aan de Prelaat van St. Baafs ; het heeft een uitgestrektheid van 40 ha of 10% der pachtgronden. In de eigendomsgrond zijn geen bedrijven van die grootte.

Hetzelfde geldt voor 1579.

Oostakker.

Op de Noordzijde liggen geen bedrijven in pacht; twee bedrijven in eigendom zijn groter dan 20 ha, terwijl op de zuidzijde voor het jaar 1577 twee pachthoeven liggen, samen 47 ha groot of 4,9% der pachtgronden, en in den eigendomsgrond een bedrijf van 35 ha groot, door een landbouwer uitgebaat.

Zaffelare ⁷⁴.

1571 : 6 bedrijven in pacht, gaande van 20 tot 42 ha, met een totale

(70) S.A.G. XX° penningkobieren 38/133.

(71) S.A.G. XX° penningkobieren 46/164 bis.

(72) R.A.G. Fonds St. Baafs n° 859 en 866.

(73) S.A.G. XX° penningkobieren 50/177.

(74) S.A.G. XX° penningkobieren 81/287.

oppervlakte van 211 ha of 24,9% der pachtgronden. De gemengde bedrijven zijn ten getale van 10; er zijn geen grote bedrijven in eigendom. De geestelijke instellingen bezitten drie bedrijven, de adel twee en de boerenstand één.

1574 : 8 pachthoeven met een gemeenschappelijke oppervlakte van 223 ha of 28,89% der pachtgronden; 4 ervan zijn eigendom van de geestelijke instellingen, 2 behoren aan de adel en 2 aan boerengezinnen toe.

Zeveneken ⁷⁵.

1571 : slechts 2 pachthoeven zijn er boven de 20 ha, samen 58 ha groot of 15,27% der pachtgronden; de bezitters zijn de prelaat van St. Baafs en een persoon van de adel; zelfde verhouding voor 1574.

Besluit.

Aan het einde van het onderzoek van de penningkohieren kunnen we het volgende besluiten.

De bedrijven kleiner dan 5 ha overheersen (76,64% kleiner dan 5 ha en 29,61% kleiner dan 1 ha voor 1571). Zij worden meestendeels uitgebraat door eigenaars-gebruikers. Deze toestand wijst op een « geweldige verkaveling » der gronden, zoals De Roeck nog thans opmerkt voor het Land van Waas ⁷⁶.

Daar deze kleine bedrijven van de eigenaars-gebruikers niet volstaan om in de levensbehoeften te voorzien, moeten onder deze categorie mensen de dagloners van de grote pachthoeven gezocht worden ⁷⁷.

Talrijk zijn de bedrijven tussen 5 en 10 ha. Hier overheersen de eigendoms- op de pachtbedrijven; dit verschijnsel doet zich niet overal voor ⁷⁸.

Eenmaal boven de 10 ha verminderen de eigendoms- ten voordele van de pachtbedrijven. Evenals in het Land van Waas, Dendermonde en in de streek van Eeklo zijn de bedrijven onder de 15 ha in overwegende mate aanwezig.

Boven de 15 ha treft men de grote pachthoeven aan, terwijl de zeer grote bedrijven boven de 50 ha niet aangetroffen worden ⁷⁹.

Het pachtsysteem wordt meer aangewend dan de uitbating in eigendom; de huizen zijn daarentegen meestal eigendom van de bewoners ervan.

(75) S.A.G. XX° penningkohieren 84/300.

(76) M. DE ROECK, *op. cit.*, p. 169.

(77) P. DE DEPRez. *De boeren, de 16°, 17° en 18° eeuw. Uitbatingen, hoevegebouwen en percelen.* — in *Flandria Nostra* dl I, Gent, 1957. p. 124-126.

(78) id. *Uitbatingen en Grondbezit in Meigem*, p. 14.

(79) Y. DELATTE. *l'Evolution de la structure agraire en Belgique de 1575 à 1850.* — in *Annales du XXXIIIe congrès (F.A.H.R.)* dl II Doornik 1949 p. 481